

INTERPRETĂRI PRIVIND CONCEPEREA ADEVĂRULUI ISTORIC ÎN CRONOGRAFIA ROMÂNEASCĂ DIN SEC. XVI – MIJLOCUL SEC. XVIII

Dumitru CĂLDARE

Catedra Filosofie și Antropologie

In the article are analyzed some aspects on the conception of historical truth in the chronicles of Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Nicolaus Olahus, Constantin Stolnicul: critical spirit towards historical sources, specific methods used to select and interpret materials from these sources, specific character and objectivity in describing facts and historical events. Examination of truth itself in the way it is conceived for scholars is exposed in the context of time and individual interpretation of each author.

In the article is argued the fact that scholars demonstrates profoundly and thoroughly the historical truth – Latin origin of Romanian people and Romanian language - current problem and today.

Cronografia românească din această perioadă istorică este reprezentată de mai mulți cărturari, evidențiindu-se, în special, N.Olahus, Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce și C.Cantasuzino, ale căror opere sunt orientate spre reflectarea adevărului istoric. Deși cronicarii erau, într-o anumită măsură, raționaliști, totuși nici ei nu concepeau în profunzime subtilitățile și esențele adevărului ca atare. Conținutul cronicilor vizate denotă că ei au făcut încercări de a expune în mod adecvat mentalitatea și spiritualitatea neamului românesc din perioada istorică cercetată.

Astfel, în „Predoslovie” la „Letopisețul Țării Moldovei” Gr.Ureche scrie că „nu numai letopisețul nostru, ce și cărți streine au cercat, ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitoriu de cuvinte deșarte, ce de dreptate, că letopisețul nostru cel moldobvenescu, așa de pe scurt scrie, că nici de viața domnilor, carii au fost toată cîrma, nu alege, necum lucrurile denlăuntru să aleagă și pe scurt scriind și însemnînd. ...Ci eu, pre cum am aflat, așa am arătat” [1].

În cel mai larg sens, adevărul poate fi studiat ca o reflectare adecvată, veridică a realității. Potrivit concepției generale, există adevăr absolut care nu poate fi pus la îndoială, nu poate fi combătut de dezvoltarea ulterioară a ideilor despre lume, cuprinzând cunoștințe complete, absolute, depline, definitive despre realitatea natural-socială și despre faptele oamenilor. Se are în vedere anume acele stări și aspecte care corespund conținutului procesului de dezvoltare. Concomitent cu adevărul absolut există și adevărul relativ, adevăr care cuprinde cunoștințe incomplete, nedepline despre anumite fapte și evenimente istorice, precum și procese care, evoluând, evidențiază noi aspecte și stări ale dezvoltării societății. În cronicile sunt expuse atât aspecte privind adevărul absolut, cât și cel relativ.

În concepția noastră, elucidarea adevărului în cronicile începe de la spiritul critic față de izvoarele istorice, față de metoda concretă utilizată la selectarea și interpretarea materialelor din aceste izvoare, la analiza știrilor extrase din ele. Și aici, considerăm, e necesar a accentua trei momente determinante:

În primul rând, „scriitorii dentăiu n-au avut de unde strînge cărți... ce și ei ce au scris, mai mult den basne și den povești, ce au auzit unul de la altul” [2]. Primele noastre monumente culturale nu au avut o anumită bază cărturărească și, deși cuvintele-noțiuni „basne” și (povești) posedă un conținut metaforic, figurat, totuși prin conținutul lor ele au influențat concepțiile cronicarilor și modalitățile lor de apreciere a faptelor și evenimentelor istorice.

Este caracteristică în acest sens viziunea lui C.Cantacuzino care susține: „...Ci dar așa lucrul fiind, ce a face eu n-am, fără cât iată dupe la istoricii streini, pe la greci, pe la leși, pe la unguri și pe la alții voi umbla a cere și a mă îndatori, că ce va fi mai adevărul, după zisele lor să arăt” [3].

În problema adevărului împărtășim opinia lui Nicolae Hartman, autorul așa-numitei concepții „adevăr de viață”, conform căreia personajele istorice creează impresia că adevărul de viață lipsește anume în situația când acestea exprimă fenomene și evenimente istorice autentice. În cazul în care cronicarii descriu faptele ca atare, în virtutea existenței lor reale, este evidentă prezența unor tablouri veridice din activitatea oamenilor, avându-se în vedere că aceasta exprimă adevărata esență a lucrurilor lumii și a vieții oamenilor. Într-o anumită măsură, cronicarii tind să respecte principiile obiectivității și ale concretitudinii. Astfel, Ion Neculce remarcă: „Să nu gândiți că doară pre voia cuiva sau în pizma cuiva, ce, precum s-au tâmplat, ...cu adevăr s-au scris” [4].

Apreciind obiectivitatea acestui cronicar, Al.Piru menționează că el s-a străduit, în ciuda apartenenței sale la clasa boierească și a legăturilor pe care prin dregătoriile deținute le-a avut cu domnii, să respecte adevărul [5].

În același timp, cercetătorii Ș.Cioculescu, D.Velciu, G.Ursu, I.Chițimia consideră că opera lui Ion Neculce duce lipsă de obiectivitate, iar E.Russev, care ni se pare a fi mai convingător, susține că adevărul trebuie căutat la mijloc, ținându-se cont de faptul că obiectivitatea nu înseamnă neutralitate ideologică [6]. În context, descriind faptele și evenimentele istorice, M.Costin afirmă că tinde spre adevărată obiectivitate, întrucât „nemică nu strică credința ale celor ce scriu letopisețele ca fățăriia, cându veghe voia unuie și coboară lucrul cu hula altuia” [7].

La rândul său, C.Cantacuzino, având o viziune originală în problema cunoașterii, încearcă să pună temeliile unei metode cu adevărat obiective, critice față de izvoarele istorice utilizate. Concluziile și deducțiile ce reies din conținutul acestora necesită o argumentare adecvată și un raționalism concret: „De a-i crede și de nu a-i crede, nu iaste mare greșeală, pentru că acestea nu sunt dogmele bisericii... iar scriitorii mișcați de osebite poftele și voile lor, unii într-un chip, alții într-alt chip, tot aceia poveste o vorbesc. Adecâte că cel ce iubește pre unul, într-un chip scrie de dânsul, și cel ce-l urăște într-alt chip, și de al său într-un chip și de streini într-alt chip scrie” [8].

Astfel, în elucidarea cunoașterii e necesar a accentua faptul că știința este în permanență dominată de ostilități, viziuni, concepte și decizii contradictorii. De aceea, este foarte probabilă și convențională afirmația că știința dispune de anumite concluzii și generalizări definitive. Și chiar cercetătorii de cel mai înalt rang și de cel mai profund intelect nu întotdeauna ar putea să afirme cu certitudine că au obținut purul și absolutul adevăr într-un domeniu sau altul. Fiecare epocă are nu doar cerințele sale, dar și exponenții săi fideli, și ar fi o mare nedreptate dacă ambele aspecte ar fi neglijate sau tendențios diminuate, cu atât mai mult că știința este dezvoltată și aprofundată în permanență, iar valoarea ei sporește mai ales în situațiile când sunt utilizate în deplină măsură concepțiile și teoriile existente, indiferent de conținutul și caracterul lor, fie pozitiv sau negativ. Orice teorie sau concepție, doctrină sau atitudine, care într-o măsură sau alta vizează operele cercetate, contribuie într-un anumit sens la constituirea unui tablou spiritual integrat al perioadei istorice cercetate.

Referitor la metodele de investigație acceptate într-un studiu sau altul, într-un domeniu sau altul, notăm că ele nu sunt stabile și strict determinate, ci pot fi diverse, în dependență de necesități, scopuri și aptitudini individuale. Cert și indiscutabil este faptul că, în operele lor, cronicarii au utilizat un șir de noțiuni de factură abstractă în spiritul vremii, care exprimă modalitățile lor de concepere și de interpretare a lumii. Ei analizează noțiuni ca: adevăr, basne, povești, scădere și adaos, gând, gândesc, neașezare, izvodit, însemnarea anilor, socoteala vremilor, soroc de sfârșire, schimbările, cârma vremii, simțurile omului (vederea, auzul, mirosul, gustul și pipăitul), cunoștință, știință, pricină, pe mintea omenească, pieire în veci, lunga trecere de vreme, pururea, duhul cel nevăzut și necoprinsu, cugetul, firea omenească, credința noastră creștinească etc.

Analiza textelor din cronici demonstrează că, atunci când sunt expuse evenimente și fapte recente, e mai logic să se facă referiri concrete la izvoarele orale, la tradiții încetățenite în popor, care conțin adevăratul suflu al vremii, fiind chiar superioare unor lucrări create de autorii din alte țări. Acest moment este cu atât mai important, cu cât el constituie o adevărată încredere în devotamentul concetățenilor săi și în dorința acestora de a-și cunoaște istoria trăită în mod firesc. Despre ceea ce se întâmplă și cum se întâmplă știu mai bine cei de pe loc decât cei din alte părți. Anume acest fapt este invocat, în special, atunci când sunt expuse probleme majore ale neamului. Astfel, în cronici este respinsă teza falsă și rușinoasă a lui Simion Dascălul și Misail Călugăru, care afirmă că moldovenii provin din tâlharii de la Roma. Deși Simion Dascălul scrie că ar fi izvodit această poveste din „Letopisețul cel unguresc”, în realitate s-a dovedit că un asemenea letopiseț nu a fost atestat. De fapt, interpolatorul a făcut asemenea concluzii greșite pe baza unor date din istoria ungară și continuate de legenda în cauză, care a circulat în mod oral. Nu corespund adevărului nici afirmațiile lui Simion Dascălul că ar fi utilizat un letopiseț intern de proporții în comparație cu cel pe care l-a cunoscut cărturarul Gr.Ureche și încă până la îndelungata domnie a voievodului Vasile Lupu. S-a dovedit că și în cazul acesta este utilizată o falsitate, deoarece, după domnia lui Petru Șchiopul, Gr.Ureche expune faptele și evenimentele istorice după amintiri și tradiții, și nu în bază de izvoare scrise.

În cronică sa C.Cantacuzino condamnă, întâi de toate, sursa falsă și apoi conținutul vădit tendențios și insinuant al acesteia: „Ci nu știu cu ce îndrăzneală și cu ce nerușinare, acela ce va fi scris întâi o va fi făcut! ... Ci dară acela ungu, au ce va fi fost, nu știu, de au băsnuit și au visat ca acela a zice, să vede ca de puțină

știință și socoteală au fost. Pentru că de au fost și vrăjmaș, acelu neam de al face tot de tâlhari și de furi, nesimțitoriu au fost, nimic (din) ceia ce-i putea sosi și veni pe urmă chibzuind, adecâte că vor răde toți și vor ocări răutatea și neștiința lui, băbești basne și nesărate vorbe la cei dupe urmă oameni lăsând în poveste, căruia multe sînt a-i să zice împotriva și a-i dovedi minciunile” [9].

Pentru N.Olahus principiul obiectivității și al respectării adevărului istoric au constituit orientarea și călăuză principală în scrierea operei sale. El a pretins, în primul rând, să expună faptele și evenimentele istorice în spirit realist (memorialist), acestea fiind bazate și pe un material factologic temeinic și strict argumentat.

În al doilea rând, anume obiectivitatea i-a dat posibilitate cărturarului să expună multiaspectual și în profundă cunoștință de cauză modul de trai, tradițiile, obiceiurile și legile vieții popoarelor conlocuitoare, inclusiv anumite elemente de organizare politică a societății. De asemenea, merită tot respectul și evidențierea realistă a unor trăsături de caracter ale lui Soliman Magnificul, sultanul Porții Otomane sau Atila, căpetenia hunilor. Despre acesta din urmă cărturarul relatează că era „viteaz, cu o bună judecată, îndrăzneț, îndemânat și călit la războaie, ... în viclenii, în întinderea sau evitarea curselor era și ingenios și cutezător” [10].

În al treilea rând, la N.Olahus principiul obiectivității, al adevărului istoric devine pronunțat și reliefat mai ales în descrierile geografice: bogățiile subsolurilor, ale pădurilor, munților, râurilor, ale minelor, recoltele îmbelșugate ale câmpurilor, orașele și cetățile țării.

În vederea elucidării adevărului istoric, C.Cantacuzino cercetează lucrările istoricilor bizantini care au descris evenimentele din Imperiul Otoman de Răsărit. În aceste lucrări bizantine Stolnicul a descoperit date, informații privind originea poporului român și a limbii lui, continuitatea dacoromană în teritoriile vechii Dacii. Până la C.Cantacuzino nimeni din cărturarii români, nici chiar M.Costin, nu a utilizat izvoare bizantine pentru a demonstra originea romană a poporului român. La acest capitol Stolnicul l-a anticipat pe D.Cantemir, mare savant și erudit, primul orientalist și bizantinolog român.

Adevărul istoric privind originea neamului românesc se sprijină la Stolnic pe trei piloni de bază: 1) cronografele și istoriile bizantine; 2) analele latinești (cuprinzând toate scrierile istorice cu referiri la români publicate în Occident; 3) cronicile românești [11].

Adevărul cărturarului se sprijină pe obiectivitate. El îi acuză pe acei gânditori care cercetează faptele și evenimentele în mod subiectiv, descriind anumite personaje istorice în dependență de atitudinea personală, iar în unele cazuri chiar și de dispoziție sufletească. Astfel, posteritatea este nevoită să accepte un adevăr denaturat, deoarece „unde și unde ca acela să se afle așa drept și de obște bun, că toate, într-o cumpănă pe ce va cunoaște să le mărturisească și să le scrie, lumii într-o negreșita știință și adevăr lucrurile să le lase” [12].

În lucrarea „De neamul moldovenilor” M.Costin se ridică ca un zid de apărare la originea latină a neamului românesc: „Că celelalte ce mai sîntu scrise adăosături de un Simeon Dascălul și al doilea, un Misail Călugărul, nu letopisește, ce ocări sîntu...”. Cronicarul accentuează că „de aceste basne să dea samă ei și de această ocară. Nice iaste șagă a scrie ocară vecinică unui neam, că scrisoarea iaste un lucru vecinic. Cîndu ocărăsc într-o zi pre cineva, iaste greu a răbda: dară în veci? Eu oi da samă de ale mele, cîte scriu” [13].

M.Costin neagă și faptul precum „că să fie fostu moșii țării aceștia din temnițele Rămului, dați întru ajutorul lui Laslău, craiul unguresc?” [14]. Prin această teză cărturarul dovedește un adevăr istoric incontestabil – românii sunt de origine nobilă, sunt adevărații urmași ai Romei. Argumentele sunt următoarele:

- ✓ după cum atestă izvoarele istorice autentice, Traian a cucerit Dacia având o armată de circa 600 000 de oșteni. Practic este absolut imposibil ca niște tâlhari scoși din temnițele Imperiului Roman să constituie o asemenea oaste numeroasă și bine instruită. Și e posibil oare ca în temnițe să se afle în același timp un număr atât de mare de tâlhari?
- ✓ M.Costin aduce un argument forte, și anume: că între perioada de domnie a lui Traian, împăratul Romei, și cea a lui Laslău, „craiul unguresc”, este o depărtare de 800 de ani;
- ✓ originea romană a românilor este recunoscută de țările vecine, „că și turcii și grecii ne zic vlah, ce și dintre-altele te vei cunoaște” [15]. În continuare, cărturarul aprofundează aceste teze prin următoarele argumente. „Cine au fost la Italia, să vază pre italieni, să ia aminte, nu-i va trebui mai mare dovadă să crează că un neam sîntu cu moldovenii” [16];
- ✓ înșiși marii istorici ai lumii și istoria universală neagă aceste „basne”. Iar argumentele pe care le aduce M.Costin sunt zdrobitoare pentru falsificatori: „Traian, împăratul romanilor... a adunat oaste împotriva lor, și Dion, și istoriile grecești scriu că aveau în această expediție șase sute de mii numai de soldați, afară de gospodari cu femei și copii, aduși din Italia spre a coloniza pământurile întinse, așezări pe

care romanii le numeau *colonia*. Citiți istoriile romanilor, și veți vedea cum de multe ori romanii făceau aceasta din pricina foarte marii desimi a oamenilor în Italia, cărora, nerămânându-le pământuri pentru hrană, trimiteau o parte din gospodari cu femei și cu copii în alte țări” [17].

Argumentele lui C.Cancazino la acest capitol sunt următoarele:

1. Ce fel de „împărat al Rîmului” ar putea să accepte o prezență atât de masivă a tâlharilor în țara sa? Și ce fel de legi funcționau în țară dacă ele nu erau în stare să asigure securitatea și ordinea socială?
2. Cărturarul se întreabă: câți ani a stăpânit acel împărat „blestemat” de a reușit să adune o întregă armată de tâlhari care ar fi în stare să scoată și să gonească mulțime nespūsă de tătari?
3. Pot oare tâlharii și furii să așeze „domnii și stăpîniri” care ar dura de ani? [18]

Remarcăm faptul că Gr.Ureche trece cu vederea un neadevăr expus mai apoi de Simion Dascăluș, interpolatorul cronicii sale. Astfel, în „Predoslovie a letopiseșului moldovenescu” se afirmă: „ce într-însa spune că iese făcută țara den doao limbi, de rugini și de ruși, de care lucru să cunoaște că și pînă astăzi iese țara jiumătate de ruși și jiumătate de rumîni” [19]. Cronicarul susține, de fapt, contrariul, și anume: pe teritoriul Daciei, deși au peregrinat (au trecut) mai multe popoare barbare, s-a menținut și a dăinuit numai populația daco-getică romanizată. Cronicile conțineau și presupuneri, potrivit cărora denumirea Valahiei provine de la numele „Fleac, hatmanul Rîmului” – idee susținută de Eneas Silvii. M.Costin afirmă categoric că aceasta este o denaturare („o basnă”) și „Carion istoricul stă împotriva, și cu dânsul și Topeltin de Mediași, anume zicîndu deșchis: „Ceia ce au scris că numele vlah acestuia neam, adecă al Moldovei și al muntenilor, îaste de pe hatmanul Rîmului Fleac basne sîntu”” [20]. Această „basnă” este respinsă și de C.Cantacuzino. Nicolaus Olahus menționează că „Muntenia care pe vremuri se spune că a fost botezată *Flaccia*, de la Flaccus, ce dusesse odinioară acolo o colonie romană, se întinde de la munții prin care se desparte de Transilvania pînă aproape de Marea Neagră, țară de șes, cu puține ape” [21]. Cărturarul a preluat această explicație fără a o comenta și fără a o combate. În epoca cărturarului aceasta se baza pe o simplă asonanță, formulată pentru prima dată de umanistul italian Enea Silvio Piccolomini în lucrarea „Europa” (1458), fiind repetată apoi adesea de istoricii străini și de cronicarii români. În realitate, numele de valahi era folosit de popoarele germanice (iar după acestea și de cele slave, de maghiari etc.) pentru a desemna popoarele romanice; în limbile germanice cuvîntul este de origine celtică [22].

În contextul adevărului istoric, remarcăm că și C.Cantacuzino Stolnicul, care a dominat în mare măsură viața spirituală a Munteniei de la sf. sec. XVII – încep. sec. XVIII, a fost o personalitate istorică contradictorie. Acest fapt s-a manifestat în mod nemijlocit și asupra descrierii evenimentelor și faptelor istorice. N.Cartojan semnalează că Stolnicul a fost personalitatea cea mai de seamă care a ilustrat epoca așa de strălucită a lui Brâncoveanu [23].

Deci, putem afirma cu toată certitudinea că adevărul istoric al cronicilor este, într-o anumită măsură, un adevăr dominat de realitatea contradictorie și complexă, condiționat de circumstanțele istorico-obiective și de concepțiile (uneori subiective) ale autorilor lor.

Acțiunile și faptele oamenilor sunt prezentate ca un dat real săvârșit, ca fiind îndreptățite istoricește sau neacceptate în corespundere cu scopurile societății sau fiind consecința unor ambiții de caracter personal pronunțat. Deși cronicarii se declară obiectivi și nepărtinitori în selectarea și descrierea informațiilor, iar apoi și în deducțiile respective, în realitate ei admit și interpretări relativiste și subiective, condiționate de realitatea obiectivă și de propriile viziuni.

În concluzie remarcăm că adevărul cronicarilor se manifestă, întâi de toate, prin spiritul critic obiectiv față de izvoarele istorice, prin utilizarea metodei critice la selectarea și interpretarea materialelor.

Gr.Ureche, M.Costin, I.Neculce, N.Olahus, C.Cantacuzino Stolnicul se ridică hotărâți în apărarea marelui adevăr istoric – originea latină a neamului românesc și a limbii române, aducând în acest sens argumente și dovezi istorico-științifice convingătoare. Problemă ce rămâne actuală și în zilele noastre.

Referințe:

1. Letopiseșul Țării Moldovei. - Chișinău: Hiperion, 1990, p.23-24.
2. Ibidem, p.24.
3. Cantacuzino C., Stolnicul. Istoria Țării Românești. - Chișinău: Litera, 1997, p.21-25.
4. Letopiseșul Țării Moldovei. - Chișinău: Hiperion, 1990, p.266.
5. Piru Al. Neculce, cronicar subiectiv? Varia. Studii și observații critice. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1973, p.36-41.

6. Russev E.M. Cronografia moldovenească din veacurile XV-XVIII. - Chișinău: Știința, 1977, p.453.
7. Letopisețul Țării Moldovei. - Chișinău: Hiperion, 1990, p.216.
8. Cantacuzino C., Stolnicul. Istoria Țării Românești. - Chișinău: Litera, 1997, p.41.
9. Ibidem, p.69-70.
10. Umanistul Nicolaus Olahus. - București: Editura Științifică, 1968, p.72-73.
11. Dima-Dragan C., Bacaru L. Constantin Cantacuzino Stolnicul. - București: Albatros, 1970, p.279.
12. Cantacuzino C., Stolnicul. Istoria Țării Românești. - Chișinău: Litera, 1997, p.69-70.
13. Miron Costin. Opere. - Chișinău: Literatura artistică, 1989, p.292-293.
14. Ibidem, p.293.
15. Ibidem, p.297.
16. Ibidem.
17. Ibidem, p.210.
18. Cantacuzino C., Stolnicul. Istoria Țării Românești. - Chișinău: Litera, 1997, p.70-71.
19. Letopisețul Țării Moldovei. - Chișinău: Hiperion, 1990, p.28.
20. Miron Costin. Opere. - Chișinău: Literatura artistică, 1989, p.299.
21. Olahus N. (Din cartea *Hungaria*). - În: Literatura română veche, vol.I. - București: Editura Tineretului, 1969, p.256.
22. Ibidem, p.270.
23. Cartojan N. Istoria literaturii române vechi. - București: Editura Fundației culturale române, 1966, p.434.

Prezentat la 26.05.2011